

*Т.В. Харчук, канд. екон. наук, доц.,
Європейський університет, м. Київ*

ВПЛИВ ІНДИКАТОРІВ РИНКОВОЇ ЦІННОСТІ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. Ефективна діяльність вищих навчальних закладів є важливим чинником підвищення інтелектуального капіталу на національному рівні. У сучасних умовах масової комерціалізації вітчизняної освіти, коли навчально-наукова діяльність ВНЗ стає їхньою операційною діяльністю, підвищення якості освіти та віддачі від фінансових витрат відіграють роль найважливіших стратегічних завдань. Тому одним із важливих напрямів їхньої реалізації є оцінка впливу індикаторів ринкової цінності ВНЗ, які формують цілісне враження від освітньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності освіти розглядають такі вчені, як: Є. Жильцов, Т. Оболенська, О. Олійник, А. Савельєв, В. Скворцов, С. Струмилін, О. Тучков, В. Тамбовцев, Д. Чупрунов та ін. Незважаючи на наявність великої кількості робіт, що висвітлюють широке коло проблем людського капіталу, постають питання про найбільш ефективне відтворення людського капіталу в системі вищої освіти, а також розробку показників оцінки ефективності використання людського капіталу у цій сфері.

Мета статті – аналіз впливу індикаторів ринкової цінності вищих навчальних закладів на ефективність їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сутність поняття “ефективність” полягає у відображенні ним взаємообумовленості витрат суспільної праці і корисного результату для суспільства у вигляді матеріальних благ і послуг. Це, зрештою, кінцевий якісний показник розвитку і функціонування економіки [2, с. 1010]. Передусім критерієм результативної діяльності ВНЗ є їхня ринкова цінність, що виявляється через стійкий попит на освітні послуги певного навчального закладу. Індикатори ринкової цінності ВНЗ за напрямом оцінювання можна розподілити на якісні та кількісні. До якісних індикаторів можна віднести такі:

- поінформованість широких верств населення про той чи інший навчальний заклад, зокрема, про основні напрями підготовки та спеціальності, які отримують його випускники. Цей індикатор відображає вплив певного освітнього закладу на формування складових пропозиції трудових ресурсів у масштабах національної економіки;
- імідж навчального закладу, тобто враження від рівня кваліфікації та професійних якостей його випускників, що формується у роботодавців (власників чи керівників підприємств). На загальнонаціональному рівні даний індикатор можна розглядати як чинник у формуванні пропозиції на

певні види трудових ресурсів за умов прискорених темпів зростання інноваційності господарських процесів;

- наявність державної підтримки закладу освіти і його участь у загальнонаціональних та регіональних освітніх програмах як важлива складова позитивного іміджу навчального закладу, як індикатор високої якості наданих освітніх послуг;
- поінформованість про навчальний заклад та професійні якості його випускників за межами держави, а також участь ВНЗ у міжнародних освітніх програмах також свідчить на користь високого рівня освіти, яку отримують його випускники;
- науковий ступінь, рівень підготовки і, як наслідок, рівень викладання, одним з проявом якого є обсяг підготовлених підручників, посібників, навчально-методичних розробок професорсько-викладацького складу, також можна розглядати як показник якості освіти того чи іншого ВНЗ;
- у зв'язку із попереднім показником критерієм стабільності якості освіти може слугувати показник плинності кадрів не тільки професорсько-викладацького складу, але й обслуговуючого персоналу, освітньо-кваліфікаційний рівень якого, в свою чергу, теж відіграє не останню роль у забезпеченні високого рівня навчального процесу і наданої освіти;
- до якісного показника освітнього закладу, що характеризує його “вхідні потоки”, слід віднести соціальний склад та походження абітурієнтів. Якістю “вихідних потоків” можна назвати напрямки формування кар’єри випускників – контингент чи певну ринкову нішу підприємств та перелік посад, на які працевлаштовуються його студенти по закінченні навчання, врахувавши при цьому аналогічні показники для працюючих студентів стаціонару, і особливо, заочного та вечірнього.

Спільним для усіх індикаторів якості ВНЗ є певна складність та умовність оцінки їхнього кількісного прояву: адже для систематизації зазначених характеристик у чисельній формі потрібно виконувати значну кількість не тільки статистично розрахункових операцій, але й застосовувати у переважній більшості випадків експертні методи, що значною мірою носять суб’єктивний характер, елімінування впливу якого неможливе.

На відміну від якісних, кількісні індикатори ринкової цінності ВНЗ, які складають поняття його внутрішньої ефективності, що передусім пов’язане із фінансовою діяльністю ВНЗ та формуванням його матеріальної бази, можна виміряти за допомогою економіко-математичного інструментарію. Це дозволить певним чином науково обґрунтувати ефективність функціонування того чи іншого освітнього закладу, виявити резерви його подальшого розвитку та сформулювати напрямки реалізації майбутніх освітніх програм, врахувавши при цьому і якісну складову.

Кількісні індикатори, за якими можна оцінити ефективність діяльності ВНЗ, складаються із власне кількісних та вартісних показників. До кількісних індикаторів належать:

- вік ВНЗ;
- кількість відділень та філіалів та їх територіальне розміщення;

- обсяги набору та випуску студентів, які можуть бути деталізовані за спеціальностями та рівнем здобутої освіти, а також відповідно до географічного розміщення структурних підрозділів ВНЗ.

Визначення набору вартісних показників, за якими можна дати оцінку ефективності діяльності вищого закладу освіти, а також їх систематизацію за статтями витрат, досить коректно сформульоване А.Я. Савельєвим. Зокрема провідну роль для аналізу того чи іншого приватного ВНЗ відіграють наступні індикатори:

1. Витрати ВНЗ для забезпечення своїх функцій (тобто складові собівартості освітніх послуг):
 - заробітна плата викладачів;
 - заробітна плата навчально-допоміжного персоналу;
 - вартість основних фондів (навчальних корпусів, споруд, лабораторій);
 - вартість навчально-лабораторного устаткування;
 - вартість навчально-методичних матеріалів, літератури, навчальних посібників тощо;
 - вартість інформаційного забезпечення (бібліотеки, комп'ютери, інформаційні системи);
 - комунальні витрати (тепло-, водопостачання, електроенергія);
 - експлуатаційні витрати на утримання і ремонт будинків, споруд, устаткування.
2. Витрати студента або його сім'ї (сукупна "відпускна", "реалізаційна" ціна освіти):
 - плата за навчання;
 - плата за житло (гуртожиток, найм квартири);
 - придбання літератури, користування засобами комунікацій та ін.;
 - придбання технічних засобів та витратних матеріалів до них (калькулятор, комп'ютер, мобільний телефон, значний обсяг канцтоварів та подібного приладдя);
 - витрати на відпочинок та дозвілля (театр, кіно, культурно-мистецькі та спортивні заходи, відвідання яких є обов'язковим за регламентом ВНЗ);
 - транспортні витрати [3, с. 48].

На підставі вищезазначеного критерій якості освітньої продукції і водночас ефективності діяльності освітнього підприємства, якими є сучасні ВНЗ, може мати наступний вигляд:

$$\sum_{w=1}^W G \cdot g \cdot (1 + \tau \cdot \omega) \cdot P(Gi_i) + \sum_{i=1}^{12} (M_{OZH_i} + M_{OZA_i} + M_{OZL_i}) < \sum_{s=1}^S B \cdot (1 + j \cdot \beta)^m \cdot P(Bi_i),$$

де G – тарифна ставка оплати праці працівника ВНЗ, яка встановлена у контракті і є підставою для нарахування його зарплати;

- g – кількість відпрацьованих працівником ВНЗ годин або обсяг академічного навантаження, виконаного викладачем протягом аналізованого календарного року;
- τ – коефіцієнт загальної суми нарахувань на заробітну плату працівника, що підлягають сплаті до бюджету та обчислюються пропорційно до розміру його заробітку;
- ω – коефіцієнт корисної дії працівника: показник навчально-методичної цінності викладача, продуктивності, якості роботи інших співробітників закладу освіти;
- $P(G_i)$ – ймовірність роботи співробітника в i -му місяці календарного року;
- W – річна облікова кількість співробітників ВНЗ;
- M_{O3Ni} – сума витрат на придбання нових основних засобів в i -му місяці календарного року;
- M_{O3Ai} – сума витрат на амортизацію наявних основних засобів в i -му місяці календарного року;
- M_{O3Li} – сума витрат на ліквідацію виведених з обігу основних засобів в i -му місяці календарного року;
- B – визначена у контракті зі студентом вартість навчання протягом календарного року;
- $P(B_i)$ – ймовірність навчання студента в i -му місяці календарного року;
- j – зміни індексу цін в i -му місяці календарного року;
- β – коефіцієнт супутніх щомісячних витрат, пов'язаних із навчанням студента у ВНЗ;
- m – кількість платежів з оплати навчання і супутніх витрат протягом року;
- S – загальна кількість студентів, що навчалися у ВНЗ та вносили оплату протягом календарного року.

Подана нерівність ілюструє зв'язок між факторами формування прибутку освітнього підприємства, сутність якого полягає у перевищенні обсягом виручки від реалізації освітніх послуг сумарних витрат, що утворюють собівартість освітньої продукції і два основні фінансові витoki:

- в напрямку забезпечення достатнього інтелектуального капіталу – змістовної та якісної складової освіти;
- спрямовані на формування й підтримку матеріально-технічної бази навчального процесу.

Хоча цілісне враження від освітньої діяльності формують обидві групи показників (і якісних і кількісних), прояв їх впливу не однаковий, передусім за критерієм пролонгованості у часі. Якісні характеристики вимагають більш тривалого періоду на формування іміджу ВНЗ, суспільної думки про його рівень. Відповідно до характеру діяльності, особливостей формування людського світогляду ті чи інші зміни якісних характеристик діяльності освітнього закладу будуть відображені у якісних індикаторах через значний

проміжок часу. Натомість зміни вартісних (ендогенних деякою мірою) показників функціонування ВНЗ значно мобільніші (певним чином їхня динаміка перевищує динаміку власне кількісних показників обсягу студенту, які підлягають значному впливу показників якісних, а також об'єктивних екзогенних чинників): у ринкових конкурентних умовах діяльність недержавного ВНЗ, як і звичайного підприємства, має бути рентабельною, перебіг господарських процесів має супроводжуватися певним рівнем платоспроможності та віддачі від вкладених ресурсів. Успішне тривале функціонування приватних закладів освіти залежить від їхньої фінансової стійкості і при цьому не останню роль відіграє і майновий стан. Зв'язок між якісними та кількісними індикаторами ефективності діяльності ВНЗ виявляється у згоді населення (домогосподарств, що мають студентів) нести витрати, пов'язані із освітою у розмірі реалізаційної ціни освітніх послуг, тобто у наявності платоспроможного попиту, що зростає у динаміці. Остання характеристика є ознакою підвищення ефективності діяльності ВНЗ та його розвитку.

Кількісні показники фінансового стану у переважній своїй більшості є внутрішніми індикаторами стабільності та ефективності функціонування ВНЗ, проте окрема група фінансових коефіцієнтів напряму пов'язана із якісними індикаторами рівня вищої освіти та певним чином може бути віднесеною до компетенції державного регулювання освіти [1, с. 67]. Це показники майнового стану ВНЗ, адже визначений на державному рівні перелік ліцензійних вимог, без дотримання якого неможливо отримати дозвіл на здійснення освітньої діяльності, містить чималу кількість обмежень мінімального рівня забезпеченості підприємства власними основними фондами, починаючи від обсягів площ власних приміщень у розрахунку на одного студента, наявності у достатній кількості меблів та іншого навчального устаткування належної якості, до кількості примірників бібліотечних фондів, технічних засобів навчання, і при цьому існують певні вимоги також і до забезпечення власними основними фондами адміністративних та інших виробничих потреб навчального закладу. Рівень фізичного та морального зносу матеріальної бази того чи іншого ВНЗ, а також забезпеченість ними студентів відіграють не останню роль у формуванні позитивного іміджу освітнього закладу, що є важливим якісним індикатором якості освітніх послуг. Тому наявність стабільної сучасної матеріально-технічної бази навчального процесу є неодмінною стратегічною метою будь-якого приватного ВНЗ, поряд із забезпеченням стабільності висококваліфікованого професорсько-викладацького складу.

Висновки. Двома фундаментальними факторами виробництва в освітній галузі, зокрема, у вищій освіті, є людський та уречевлений капітали, між якими наявний тісний взаємодоповнюючий зв'язок, який, проте, не носить компенсаційний характер. Іншими словами, людський та уречевлений капітали не є взаємозамінними: збільшення одного з них не може компенсувати скорочення іншого. Так, недостатня оснащеність навчального процесу технічними засобами, або бібліотечними фондами вимагає значного

підвищення витрат праці професорсько-викладацького складу, проте у переважній більшості випадків, навіть за умов високого рівня кваліфікації та педагогічної майстерності останніх, якість знань та рівень підготовки студентів могли б бути значно вищими за наявності належної матеріально-технічної бази для підготовки фахівців. У зв'язку з цим можна зробити висновок про еквівалентність впливу як людського, так і уречевленого капіталу на успішність та тривалість функціонування ВНЗ, а також про неможливість встановлення пріоритетності їхніх внесків для економічного зростання освітнього закладу, аналізуючи останній як комерційне, прибуткове підприємство.

Список літератури

1. Артюх Г.М. Управління і організація освіти в перехідний до ринкових відносин період (на прикладі м. Києва): Дис... канд. екон. наук; 08.10.03 / НДІ соціально-економічних проблем (м. Київ). – К., 1996.
2. Экономическая энциклопедия. – М.: Экономика, 1999.
3. Савельев А.Я. Высшее образование: состояние и проблемы развития. – М., 2001.
Отримано 03.10.2007

Харчук, Т.В. Вплив індикаторів ринкової цінності на ефективність діяльності вищих навчальних закладів [Текст] / Т.В. Харчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. - Суми: УАБС НБУ, 2007. – Вип.21. - С. 124–130.